

Originalni naučni rad

*Fahreta F. BRAŠNJIĆ**

JU OŠ „Musa Ćazim Ćatić“ Zelinja Donja, Gradačac, TK, BiH

*Bojan N. ŠEVO***

Institut za srpsku kulturu – Priština, Leposavić

POLOŽAJ ŽENE U DRUŠTVU KROZ HISTORIJU*** 1

Apstrakt: Nemoguće je ne primjetiti koliko su žene, kako u prošlosti, tako i sada, bile isključene iz svih bitnih segmenata društva, shvaćenog u ukupnosti. Zašto je žena, i pored svih zakonskih okvira, bila podređena muškarcu i ostala okovana patrijarhalnim okovima, kako na Balkanu, tako i na drugim geografskim prostorima, je pitanje od suštinskog značaja za svako savremeno društvo i države? Opšte saglasnosti o ovom značajnom društvenom, političkom i verskom pitanju u postojećem naučnom fondu ne postoje. Na žalost!

Cljučne reči: žena, položaj žene, Balkan, feminizam, feministički pravci

POLOŽAJ ŽENE OD ROBOVLASNIŠTVA DO DRUGE DECENIJE 21. STOLJEĆA

Problem nejednakosti spolova prisutan je od nastanka civilizacije pa sve do danas. Žene su se kroz historiju borile za svoja prava boreći se protiv patrijarhata i ostalih prepreka za ostvarenje svojih prava. Slobodno se može reći da su žene smatrane manje vrijednima i time su diskriminirane kroz historiju, ali i danas. Težnja muškarca, ali i od društva, da se dominira nad ženom veoma je stara tema. Gdje su uzroci i korjени takve težnje? Grčka mitološka predanja govore o ženskim likovima među bogovima kao simbolima određenog stanja i ponašanja

* magistar političkih nauka, fahreta13@hotmail.com

** naučni saradnik, bojansevo78@gmail.com

*** Rad je napisan u okviru projekta *Materijalna i duhovna kultura Kosova i Metohije* (ev. br. 178028), koji je odobrilo i finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

1 Ovaj rad je rezultat primene naučnih metoda iz oblasti politikologije, kao što ističu Dragan Lj. Tančić i Emina M. Lazović: „Kada govorimo o primeni metoda naučnog istraživanja i za sferu politikologije važe opšta pravila primene naučnog metoda istraživanja, kao i posebna pravila koja se primenjuju u istraživanjima društvenih nauka i specifična, specijalizovana pravila metoda naučnog istraživanja političkih pojava“ (Tančić–Lazović 2018: 190).

„karakterističnog“ za žene. Među dvanaest olimpijskih božanstava polovina su ženski likovi i svaka je zaslužna za neku „žensku“ osobinu. Podređenost žene muškarcu i njen neravnopravan položaj kroz historiju tumače se kao posljedica biološke razlike između muškarca i žene. Muškarci su zbog svoje hormonske strukture skloniji agresivnosti i dominaciji što su pokazivali još od vremena lovačke privrede pa do savremenih sofisticiranih oružja. Žene su svojom biološkom konstitucijom pogodne za rađanje i odgoj djece zbog čega treba da ostanu vezane za kuću. To je jedna od pretpostavki o ulogama, koja ima za cilj da ženu smjesti u privatnu sferu i da je izoluje od javnog života.

U srednjem vijeku u Europi, crkva i svećenstvo imaju veliku ulogu u životu ljudi. Katolička crkva, kao i ostale velike monoteističke religije, pripisuju ženama šutnju i pasivnu podložnost muškarcu. Ženama je oduzeto pravo izbora muža, uskraćivana im je sigurnost unutar braka (razvod je muška povlastica), isključene su iz javnih djelatnosti, proglašene manje vrijednima, postale vlasništvo muškaraca... Uloga žene je odgoj djece i upravljanje kućom. Ženama se objašnjavalo da su manje vredne od muškaraca, ali žene su često bile tvrdoglave i odbijale se miriti s vlastitom potčinjenošću. Žene su od pamtivijeka pod teretom zabrane znanja. Budući da je sveto, znanje je privilegija Boga i muškarca. Crkva nadalje zabranu znanja kod žena objašnjava time što muškarci imaju veće glave, a time i veće mozgove i više razuma od žena. Knjige bi dalje kvarile ženske mozgove koji su sami po sebi slabi. Obrazovanje ženama ne donosi ekonomske prednosti, već može izazvati izravnu ekonomsku štetu, jer nitko ne želi brak sa ženom koja je pametnija od muškarca, što može izazvati bračnu neslogu. I europska sveučilišta donose zakone kojima se zabranjuje upis žena. Europski srednjovjekovni samostani su bili jedini odobreni put za bijeg od tiranije prisilnih brakova. Mnoge žene se povlače u samostane nakon što bi podigle obitelj. To se smatralo „sporazumnim razvodom“ i jednim izlazom iz braka. Žene koje su vodile samostane mogle su se kretati u javnosti, preuzimati odgovornost i pokretati promjene. Redovnice su bile više od političarki, bile su poslovne žene, liječnice, učiteljice, feudalke na čelu neovisnih imanja, upravljale različitim djelatnostima (proizvodnja hrane, rješavanje sporova...).

U novom vijeku rad žena i njihov život uzimani su zdravo za gotovo. To je razlog što u zapisima nema žena. Službeni spisi pomno bilježe godišnje prinose ratara, ali se ne pita koliko je toga proizvedeno zahvaljujući ženskom radu. Budući da je žena pripadala mužu, pripadali su mu i njezin rad i njegovi plodovi. U priručnicima s početka novoga vijeka popisani su poslovi koje sve djevojke moraju naučiti do svoje udaje – presti, tkati, šiti i izrađivati odjevne predmete svih vrsta, kuhati, brinuti se o vrtu i domaćim životinjama... Očito je odrastanje u ženu bio beskran posao. Nakon otkrića Novoga svijeta počinje iseljavanje Europljana, ali dugoročno naseljavanje diljem svijeta nije bilo moguće bez ženske pomoći. Iz Starog svijeta su slane djevojke u Novi svijet da budu

supruge. Primarna zadaća žena u kolonijama bila je stvaranje djece, zbog velike smrtnosti. Većina poslovnih žena u kolonijama bavila se trgovinom, ali trguju najprije robom koja im je pri ruci – svojim tijelom. Ženske doseljenice u kolonije su bar donekle imale mogućnost izbora u životu, za razliku od urođenica, koje se nalaze na samom dnu društvene ljestvice i prema kojim su se ponašali kao prema ropkinjama.

U 18. stoljeću u Velikoj Britaniji ugljen i para promijenili su proizvodnu tehnologiju ali i živote žena. Industrijska revolucija je imala nepovoljan učinak na ženske živote – dvostruki rad (u tvornici i domaćinstvu), naporan rad u nehumanim uvjetima, manje plaćen rad od muškaraca, češći zdravstveni problemi i češće ozljede na radu zbog šire odjeće. U Velikoj Britaniji za isti posao muškarac dobiva 8 penija dnevno, a žena 6 penija. To se objašnjavalo time da su niske nadnice trebale žene zadržati doma da ne oduzimaju muškarcima posao. A po drugoj strani žene su poslodavcima isplativije jer su poslušnije i jednako djelotvorne kao muškarci. Najopasniji posao u kojem su sudjelovale žene, ali i djeca, je iskapanje ugljena. Žene bi u četrnaestom radnom danu propuzale 15–30 km i iznijele 1–2 tone ugljena. Smrtnost tih žena bila je velika, a životni vijek kratak.

Početak borbe žena za prava glasa je Francuska revolucija. Parižanke su činile veliki dio snaga koja je 1789. pokrenula revoluciju zbog gladi u gradu. Ovo nije bilo prvo aktivno sudjelovanje žena u nekoj revoluciji (Amerikanke su sudjelovale u američkom ratu za neovisnost), ali je tada prvi put javno i glasno izrečeno da i žene moraju dobiti određena prava.

Godine 1848. u Seneca Falls u SAD-u održan je prvi skup o ženskim pravima na kojem je donijeta Deklaracija o pravima i osjećajima (Declaration of Sentiments). Žene su u Deklaraciji tražile pravo raspolaganja svojom imovinom, starateljstvo nad djecom u slučaju razvoda, proširene mogućnosti razvoda braka, bolji pristup obrazovanju, mogućnost zaposlenja i naravno, pravo glasa. Amerikanke svojim glasnim traženjem ženskih prava postaju uzor Europljankama, koje organiziranu borbu počinju tek 60-ih godina 19. stoljeća u Engleskoj. Tada dobivaju pravo glasa na najnižem nivou, u općinama.

Sredinom 19-og stoljeća žene se počinju upisivati na medicinske fakultete u europskim državama. Ipak, moraju ulagati u obrazovanje duplo više truda nego njihovi muški kolege, jer imaju posebne usmene ispite. Osim toga, mogu se baviti medicinom samo u partnerstvu s muškim liječnikom. U drugoj polovici 19-og stoljeća u Engleskoj su osnovane sufražetkinje, pokret za ženska prava.

Prvi svjetski rat mijenja stvari. U ratu muškarci se bore, a žene ih njeguju, iščekuju, oplakuju, ali se istovremeno ubacuju u muška područja i zanimanja, upravljaju plugovima, automobilima, tramvajima, izrađuju granate u tvornicama oružja, upravljaju svojim proračunom, rukuju novcem, primaju plaću, prosvjeduju za njihovo povećanje, posvuda se kreću, puše, daju sebi slobodu.

Nakon rata postoji želja za uspostavljenjem starog poretka i žene su bile poticane da se vrate kućama, jer domaćinstvo trpi ako se žene bave drugim stvarima i otimaju muškarcima posao (Hajdarović 2012: 14). U razdoblju nakon rata nekoliko je europskih država dalo ženama pravo glasa kao poklon i nagradu za ratni trud (Velika Britanija, Poljska, bivši SSSR, Njemačka ...), a Novi Zeland je već 1893. dao ženama pravo glasa. Ipak, tek nakon Drugoga svjetskog rata žene će u svijetu masovnije dobiti pravo glasa. Kratkoročno žene nisu imale koristi od dobivanja prava glasa jer društveni stavovi i vrijednosti i dalje diskriminiraju žene. Muškarci i dalje odlučuju o ženskom radu i njihovoj imovini.

Ulazak žena u politiku i vlast u svijetu bio je jako spor. Prva žena u povijesti SAD-a koja se kandidirala za predsjednicu 1872. g. bila je Victoria Woodhull. Bila je prva žena burzovni posrednik Wall Streeta i prva žena koja je govorila u Kongresu. U svojoj kampanji za predsjednicu države zagovarala je osamsatno radno vrijeme, programe o društvenoj skrbi, jednako obrazovanje za žene i, naravno, pravo glasa. U svojim je zahtjevima bila daleko ispred svoga vremena. Podršku od žena na izborima nije mogla dobiti jer one nisu imale pravo glasa u to vrijeme. A i da je bila izabrana ne bi je mogli proglašiti jer nije imala 35 godina, što je uvjet za predsjednika SAD-a. Sama je financirala svoju kampanju dok nije bankrotirala. Postala je nacionalni skandal i predmet poruge.

Od druge polovice 20-og stoljeća sve više žena ulazi u politiku i na vodeće položaje u državama. Prva premijerka u povijesti je Sirimavo Bandaranaike, premijerka Šri Lanke od 1960. godine. Šest godina kasnije Indira Ghandi postaje premijerka Indije, a 1979. Benazir Bhutto u Pakistanu te Margaret Thatcher u Velikoj Britaniji. Prva predsjednica države u povijesti je Vigdis Finnbogadottir, predsjednica Islanda od 1980. godine. Danas se žene nalaze na čelu desetak država u svijetu kao predsjednice, dok se njihov broj u državnim parlamentima također povećava. Iako UN od svog osnivanja 1945. g. donosi dokumente protiv diskriminacije žena, oni nisu bitno promijenili njihov položaj. Prava žena i dalje se krše u svim dijelovima svijeta jer mjere sankcioniranja nisu predviđene zakonima UN-a.

Iz napred navedenih iskaza, uočava se bitan metodološki pristup u političkim, društvenim i drugim naukama i naučnim disciplinama da je, kada se neke pojave naučno istražuju, pa i položaj žena, neophodno izučavanje uslova u kojima se pojave ostvaruju:

„Društvene, istorijske i političke pojave uvek se javljaju i ostvaruju u određenim uslovima, pod kojim shvatamo skup činilaca čije postojanje predstavlja osnov ostvarivanja pojava i manifestovanje karakteristika određene pojave-pojava, tako da se može konstatovati mnoštvo uslova i njihovih bitnih činilaca, raznovrsnost, mnogobrojnost i protivurečnost istih. Možemo konstatovati da imamo, s jedne strane, nužne i dovoljne uslove, aktivne i potencijalno aktivne, određenih svojstava i druge uslove“ (Tančić 2012: 104).

POLOŽAJ ŽENA NA BALKANU

Položaj žene na Balkanu u prošlosti i danas bitno se razlikuju, u mnogim državama koje su i dalje ranjive: „However, numerous economical, politica, religious and ethnical problems which flood the little states in the Balkans – who are still vulnerable from the wounds of previous wars...“ (Tančić–Gordić–Tančić 2018: 404). Uglavnom se smatralo kako je ženi mjesto kod kuće. One su bile te koje su odgajale djecu. Na žene se svaljivala dvostruka dužnost: morala je odgojiti dijete i kao majka i kao otac. Žene se nisu pojavljivale niti na ulici, niti u društvu, a kamoli u politici. Bez obzira na to što su tijekom povijesti imale različite ideje o tome kako poboljšati položaj žena u društvu, te ideje nisu nailazile na uspjehe. Vrlo je teško kada vidiš kolika je razlika u historiji bila između muškaraca i žena. Nevjerojatno je to što je priroda učinila tako veliku razliku između čovjeka i čovjeka. Dok je jedna strana možda i precijenjena, druga je u potpunosti zanemarena. Moglo bi doći i do pitanja da li su uopće žene u historiji postojale? Naravno, postojale su, ali su bile nevidljive. Prema njima se ponašalo kao da uopće ne postoje. Nisu sve žene prihvaćale takvu „mušku“ politiku. Kod nekih je žena postojala i strast za novcem, strast za sudjelovanjem u političkom životu, no te su žene najčešće bile nazivane 'muškarački' nastrojenim ženama. Ako je neka žena bila uspješna, taj put do uspjeha je bio posut trnjem. Položaj žena postao je bolji nakon Prvog svjetskog rata, kako na Balkanu, tako i u svijetu. Moglo bi se reći i da im je rat pomogao da konačno steknu pravo glasa. S obzirom na to da je veliki broj muškaraca više godina proveo na bojištu, žene su preuzele mnoge muške poslove i zanimanja. Pokazalo se da i žene mogu jako dobro obavljati tzv. „muške poslove“ (raditi u upravama, administracijama, kao učiteljice...). To je promijenilo način na koji su muškarci gledali žene. Zamrli su i mnogi glasovi poput onih da ako će se žena baviti politikom, da će zanemariti obiteljske poslove. Prva zemlja u kojoj su žene dobile pravo glasa bila je Novi Zeland (1893. godine). U Jugoslaviji žene dobijaju pravo glasa 1945. godine.

Balkanska žena, već nakon Prvog svjetskog rata, kao što je već rečeno, uspeva da se izbori za bolji položaj u društvu zahvaljujući svom radu i zalaganju. Nakon Drugog svjetskog rata, njena važnost i uloga još više dobijaju na značaju, a naročito nakon 1945. godine, kada žene Jugoslavije dobijaju i pravo glasa. Nova prava koja su žene Jugoslavije stekle u socijalističkom vremenu zapravo su same osvojile, prije svega ravnopravnim učestvovanjem u Narodno oslobodilačkoj borbi (NOB). Ravnopravnost žena je svakako bila i dijelom komunističke ideologije. Josip Broz Tito takođe je isticao vrijednost žene na svim poljima naglašavajući da mora doći do promjene položaja žena u zemlji. Osim prava glasa, žene su u socijalizmu dobile još nekoliko važnih zakonskih mogućnosti. Kroz zakon o braku (iz 1946. godine) izjednačen je položaj žene i muškaraca u braku, zakonima iz oblasti porodičnog prava iz 1947. godine izjednačena su prava bračne i vanbračne djece, zakonom o socijalnom osiguranju uvedeno je i osiguranje za sve rizike, što je obuhvaćalo i plaćeno

porodiljsko odsustvo i ostvarivanje prava na penziju pod istim uslovima i za žene i za muškarce, iako su žene ranije odlazile u penziju; pravo na abortus... Žene su masovno bile uključene u radne akcije na kojima su se gradile fabrike, pruge, putevi...

Posmatrajući cjelokupni period dvadesetog stoljeća, broj žena u politici je ostao mali. Neki od autora smatraju da je 50 godina socijalizma učinilo žene pasivnima, dajući im značajna prava, ali žene nisu imale efektivnog političkog iskustva, političkih alata ili strategije koje su mogle iskoristiti kada su nove demokratske transformacije počele da se dešavaju.

Ipak, padom socijalizma, raspadom Jugoslavije i ratovima u devedesetim godinama, te ubrzanom reptarijarhalizacijom i nacionalizmom, položaj žena u društvu doživio je retrogradne tendencije i znatno je pogoršan. Prava koja su žene izborile i stekle u socijalizmu su zanemarena, a žene su vraćene u privatni prostor. Stoga se, iz današnje perspektive, pomalo nostalgично, na socijalistički period gleda kao na period u kome su žene doživjele značajan napredak i osigurale bolji položaj u društvu. To i jeste tačno, ali je i daleko od toga da je žensko pitanje bilo u potpunosti riješeno. Decenijama dug ženski rad i zalaganje za bolje društvo u vrlo kratkom periodu su izbrisani, a na njihovo mjesto došlo je jačanje patrijarhata i osiguravanje muških pozicija moći.

Činjenica je da i u 21. stoljeću na balkanskoj političkoj sceni još dominiraju muškarci. Kakav utjecaj na žene u politici ima tradicija i kakav je njihov položaj u političkom svijetu? Region Balkana je svakodnevno mjesto brojnih političkih promjena, koje utječu na živote ljudi mnogo više nego što se o tome govori. Žene Balkana, historijski posmatrano, nisu imale velik utjecaj u ovom tradicionalnom, konzervativnom regionu. Danas, pod utjecajem Evropske unije i zemalja Zapada, sve više njih istupa na političku scenu, preuzimajući vodeće položaje. Bez obzira na trenutnu situaciju, broj žena na vodećim političkim položajima ipak se povećava. U regiji postoje i oni koji smatraju da su žene manje sklone nacionalizmu, a više ka diplomatiji, konsenzusu i kompromisu, što je izuzetno važno za sve zemlje Balkana.

FEMINIZAM

„Nikad nisam uspjela saznati što je to tačno feminizam. Samo znam da me nazivaju feministicom svaki put kad iskažem nešto po čemu se razlikujem od otirača za cipele“

Rebecca West

Feminizam predstavlja ideju o političkoj, ekonomskoj, socijalnoj i društvenoj ravnopravnosti žena i muškaraca (Watkins–Rueda–Rodriguez 2002: 48). Temelj feminizma je vjerovanje da spol i/ili rod ne može i ne smije utjecati na društveni i politički položaj pojedinca/pojedinke te da je potrebno ukinuti svaku diskriminaciju u vezi s tim. Feminizam uvodi razlikovanje spola kao biološke

odrednice ljudi koji se rađaju kao osobe muškog odnosno ženskog spola i roda kao društveno konstruiranih identiteta koje ljudi usvajaju socijalizacijom, a sa- stoje se od prikladnih ponašanja, stavova, uloga i aktivnosti koje se očekuju od muškaraca odnosno žena. U takvim konstruiranim rodnim identitetima femi- nizam nalazi uzrok društvene neravnopravnosti između žena i muškaraca, jer se identiteti koji se pripisuju muškarcima vrednuju više od identiteta pripisanih ženama. Rodni identiteti razlikovali su se u različitim povijesnim razdobljima te se i danas razlikuju od kulture do kulture što nam pokazuje da su oni nešto što se mijenja, odnosno nešto što nije biološki zadano. Feminizam zahtijeva napu- štanje takvog definiranja muškaraca i žena te traži da svaka osoba ima slobodu birati i kreirati svoj identitet uvažavajući na jednak način slobodu drugih osoba, te da bez obzira na svoje izbore ima jednaka prava i mogućnosti.

Historija feminizma je zapravo politička historija ili drugim riječima, politič- ka historija uključuje žene i analizira rodnu politiku. Ciljevi prvih feministkinja bili su poboljšanje položaja žena u društvu, odnosno izjednačavanje prava žena s pravima muškaraca, što uključuje i pristup vlasti, kao i donošenje odluka na svim razinama. Dakle, one su se borile za obrazovanje žena, za ekonomski boljitak, za građanska prava i političku uključenost. Sve to uključuje političke pojmove kao što su: pravo, sloboda, jednakost i pravednost (Pateman 1998: 27).

Kao politički pokret feminizam se javlja u 19. stoljeću u Europi, prvenstveno u Velikoj Britaniji, te u Sjedinjenim Američkim Državama, nakon čega se širi na ostale dijelove svijeta. U ranijoj povijesti bilo je izvanredno snažnih, odvažnih i sposobnih žena. To su npr. carice i kraljice (carica Teodora, kraljica Kleopatra, kraljica Elizabeta, carica Katarina Velika), pjesnikinje, umjetnice itd. Međutim, one u svoje vrijeme nisu mogle utjecati na poboljšanje položaja većine običnih, potlačenih žena (Pateman 1998: 28).

Feminizam je na pravnoj agendi već gotovo pedeset godina, a prošao je ne- koliko faza: fazu istosti, fazu različitosti i fazu raznolikosti (Challamas 1999: 33). Dok je prvu i drugu fazu karakterizirala rasprava o razlikama između muškaraca i žena, treću je fazu karakterizirao fokus na razlike među ženama nestabilnost i vi- šestrukost identiteta, te sustave višestruke opresije. Čini se da je feminizam sada u četvrtoj fazi, koju karakterizira promišljanje ciljeva, subjekta i strategija feminizma.

Iako se promišljanja o tim temama javljaju kroz cijelu historiju feminizma, novo je pitanje je li subjekt feminizma još uvijek (samo) žena, a njegov cilj po- stizanje njihove ravnopravnosti, te kako postići taj cilj za sve žene. Drugim rije- čima, pitanje je kako (i da li) da feminizam zadrži cilj ukidanja diskriminacije žena i fokus na ženama, kao glavnim značajkama feminizma (Radačić 2009: 53).

Postoje razne klasifikacije o feminističkim pravcima. Mi ćemo se u ovom radu, s obzirom na ograničen prostor pridržavati klasifikacija: liberalni, kultural- ni, radikalni feminizam, feminizam višestrukih diskriminacija i postmoderni fe- minizam, koje su date u monografiji *Žene i pravo* Ivane Radačić (Radačić 2009).

LIBERALNI FEMINIZAM

Rane su feministkinje bile liberalne političke orijentacije i svoju su energiju usmjerile na borbu protiv eksplicitno diskriminatornih zakona. Opće je shvaćanje tih feministkinja bilo da je subordinacija žena uzrokovana društvenim i pravnim preprekama koje blokiraju ili sprječavaju njihov pristup javnoj sferi politike i ekonomije. Upozoravajući na fundamentalnu sličnost žena i muškaraca, te su feministkinje zahtijevale da se liberalna individualistička filozofija primjeni na žene, te da se sa ženama postupa jednako kao i s muškarcima. Tvrdile su da bi pravo trebalo biti slijepo za pitanja spola – da ne bi trebalo postavljati ograničenja ili posebne pomoći na temelju spola. Iako je strategija jednakog postupanja dovela do značajnih pomaka za žene šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća, uskoro su se pokazala njena ograničenja. Rane liberalne feministkinje nisu dovele u pitanje osnovne koncepte liberalnog prava, niti su tražile njegovu transformaciju, nego samo njegovu rodnu neutralnost. Međutim, ako pravo odražava (uglavnom) muška iskustva, to što će zakoni biti „rodno neutralni“ neće u većoj mjeri pomoći ženama, a najmanje će pomoći onim ženama koje su u najlošijem položaju, čija su životna iskustva najmanje slična iskustvima muškaraca. Štoviše, jednako postupanje s društveno nejednakim osobama ne rezultira „stvarnom“ ravnopravnošću i u mnogim slučajevima samo naglašava neravnopravnost. Liberalni feminizam tako nije nestao u feminističkoj politici i pravu iako je većinom nestalo vjere u strategiju jednakog postupanja.

Kao što se može vidjeti iz pokreta za ljudska prava žena, liberalni ideali ravnopravnosti i dostojanstva koriste se za promociju ljudskih prava žena i borbu protiv diskriminacije u međunarodnom pravu. Međutim, bez obzira na feminističke reinterpretacije liberalnih vrijednosti, liberalizam i dalje karakterizira zanemarivanje spolne razlike. U svijetu u kojem je spol osnovna crta društvene podjele i utječe na poziciju moći to zanemarivanje ima negativne učinke na žene. Spolna je razlika u fokusu kulturalnog feminizma.

KULTURALNI FEMINIZAM

Kulturalni feminizam (odnosni feminizam/feminizam „drugog glasa“) javio se potkraj 1970-ih kao odgovor na neuspjeh liberalnog feminizma da ukine diskriminaciju nad ženama. Taj feminizam razmatra načine na koji se žene razlikuju od muškarca. Tvrdi kako zadatak feminizma nije asimilirati žene u patrijarhat te dokazati da su žene slične muškarcima, da mogu funkcionirati kao muškarci i ispuniti muške norme, nego promijeniti institucije kako bi odražavale i zadovoljavale vrijednosti koje one vide kao ženske – vrline njegovanja, kao što su ljubav, empatija, strpljenje i briga. Tako kulturalni feminizam osporava strategiju

jednakog postupanja i „rodne neutralnosti“ prava, te zahtijeva da pravo prepozna spolnu razliku i pritom vrednuje žensku. Taj feminizam otkriva muškost subjekta prava i zahtijeva njegovu rekonceptualizaciju tako da se prepozna odnosna priroda te vrednuje „etika brige“.

Brojne su teoretičarke iznijele kritiku kulturalnog feminizma. Najčešća je kritika bila da slika žene, kako je daje kulturalni feminizam, previše podsjeća na stereotipne slike žene iz devetnaestoga stoljeća, koja bi po prirodi trebala biti emocionalna, usmjerena na kuću i skrb. Kulturalni feminizam isto tako previše naglašava i pojednostavljuje rodne razlike, te tako afirmira, umjesto da pobija, ideologiju odvojenih sfera jednodimenzionalnog shvaćanja pravnog subjekta. Osim toga, prevelik fokus na odnose i zajednicu u društvu u kojem su društvene norme patrijarhalne može biti opasno za feminizam. No unatoč tim nedostacima, kulturalni je feminizam uvelike pridonio razvoju feminističke pravne znanosti otkrivanjem „muškosti“ konceptata, vrijednosti i subjekta liberalnog prava te zahtjevom da se u pravo inkorporiraju „etika brige“. Nedostatak mu je što nije prepoznao multiplicitet isključenih glasova, te ograničenost izgovorenoga kulturalnim normama o rodu i seksualnosti. Ograničavanje „ženskog glasa“ sustavom muške dominacije putem seksualne eksploatacije žena, u fokusu je radikalnog feminizma.

RADIKALNI FEMINIZAM (FEMINIZAM DOMINACIJE)

Radikalni se feminizam razvio 1980-ih kao odgovor na dilemu o istosti/različitosti koja je bila u fokusu liberalnog i kulturalnog feminizma. Taj se feminizam fokusira na subordinaciju žena koja je, prema tom pristupu, strukturalna na isti način kao što je klasna opresija strukturalna za marksiste. Pristup dominacije fokusira se na zlostavljanje žena koje je najviše utemeljeno na spolu – na nasilje nad ženama – kojima se liberalni i kulturalni feminizam ne mogu suočiti sa svojim standardima. Baveći se tim pitanjima, radikalni feminizam ne samo da prekida tišinu o nasilju nad ženama i stavlja ga na političku agendu, već i razmatra ulogu prava u održavanju sustava nasilja nad ženama.

Fokus radikalnog feminizma na dominaciju (a ne na razliku) i istraživanje uloge prava u održavanju sustava dominacije označio je velik pomak u feminizmu i pravu, a povezivanje seksualnosti i dominacije otvorilo je put postmodernističkom propitivanju pravne konstrukcije seksualnosti. No unatoč tim prednostima, problem je s radikalnim feminizmom taj što subordinaciju žena shvaća previše jednodimenzionalno, prikazujući žene isključivo kao žrtve seksualne presije, što su posebno kritizirale lezbijske feministkinje. Teorija C. MacKinnon pretpostavlja žene kao homogenu skupinu i odbacuje druge prikaze iskustava žena kao primjere „lažne svjesnosti“. Osim toga, radikalni

feminizam pretpostavlja centralnost rodne opresije, zanemarujući ostale sustave opresije. Esencijalizam teorije C. MacKinnon jedna je od središnjih tema teoretičarki višestruke diskriminacije.

FEMINIZAM VIŠESTRUKIJE DISKRIMINACIJE

Taj se teorijski smjer razvio potkraj 20. stoljeća kao odgovor na esencijalizam prijašnjih faza, a uključuje niz smjerova kojima je, osim kritike esencijalizma, zajednički fokus na razlike među ženama i povezanost različitih sustava diskriminacije. Kritiku esencijalizma počele su crne feministkinje, koje su razotkrile rasni esencijalizam u feminističkim teorijama i pomanjkanje svjesnosti u kritičkim teorijama rase. Upozoravanje feministkinja višestrukih diskriminacija kako opresija nad ženama nije jednoznačan fenomen i kako su iskustva spona diskriminacije povezana s iskustvima ostalih oblika diskriminacije, uvelike je pridonijelo razvoju feminističke teorije. Te su teoretičarke u feminizmu napravile prostor za do tada isključene glasove i upozorile na kompleksnost ljudskih iskustva i multiplicitet identiteta. No, s druge su strane dovele u pitanje značenje termina feminizam, njegovih ciljeva i fokusa te dosadašnju konceptualizaciju spolne/rodne diskriminacije. Naime, dok se u prijašnjoj fazi cilj feminizma odnosio na ukidanje diskriminacije nad ženama, a njegovim fokusom smatrao rod ili žene, u ovoj fazi postavilo se pitanje bi li se cilj feminizma trebao proširiti na ukidanje svih oblika diskriminacije, a u njegov fokus dovesti i rasu, seksualnu orijentaciju i druge temelje diskriminacije. Osim toga, postavilo se pitanje može li feminizam tvrditi da predstavlja žene ako pozornost ne usmjeri na rasu, spolnu orijentaciju, klasu i drugo, tj. na višestruke sustave i opresije, te višestruke identitete žena. S druge strane javila se bojazan da partikularizacija subjekta, utemeljena na političkoj identitetu, umanjuje političku snagu feminizma. Promišljanja o identitetu jedna je od karakteristika postmodernog feminizma.

POSTMODERNI FEMINIZAM

Postmoderni feminizam nije jedinstvena teorija. Štoviše, postmoderne feministkinje ne vjeruju u jednu teoriju ili jednu „istinu“ i posebice se suprotstavljaju stvaranju bilo kakve „velike teorije“. Postmoderne feministkinje suprotstavljaju se esencijalizmu bilo koje vrste i osporavaju da bi kategoričke apstraktne teorije koje su dobivene promišljanjem i pretpostavkama o ljudskoj prirodi mogle poslužiti kao osnova znanja. Postmoderne feministkinje isto tako odbijaju dominantan pogled na (pravni) subjekt kao autonomnu, racionalnu, za sebe zainteresiranu osobu slobodne volje. Osim subjekta, postmoderne feministkinje rekonstruiraju i glavne dihotomije u pravu, kao što su subjektivno/objektivno,

razum/emocija, smatrajući te konstruktne lažnima. Protive se i shvaćanju roda kao dihotomije, tvrdeći da ima „onoliko mogućih vrsta spolno označenih bića koliko ima i ljudskih bića“.

LITERATURA

- Challamas 1999: M. Challamas, *Introduction to Feminist Legal Theory*. New York: Aspen Law and Business.
- Gordić–Termiz–Tančić 2016: M. Gordić – Dž. Termiz – D. Tančić. *Metodološki osnovi istraživanja bezbednosti, odbrane i terorizma*. II izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd.
- Hajdarović 2012: M. Hajdarović: „Prava žena kroz povijest borba za prava žena“. <<http://povijest.net/v5 teme/zenska-povijest/2010/borba-za-prava-zena/>>. [11. 8. 2012].
- Radačić 2009: Ivana Radačić. *Žene i pravo*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Pateman 1998: Carole Pateman. *Ženski nered: demokracija, feminizam i politička teorija*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Tančić–Lazović 2018: Dragan Lj. Tančić – Emina M. Lazović. „Problem izbora modela i procedura metodoloških istraživanja“. *Baština* br. 46. Leposavić: Institut za srpsku kulturu Priština.
- Tančić 2012: Dragan Tančić. *Osnove istorijskog metoda*. Leposavić: Institut za srpsku kulturu iz Priština; Beograd: D. Tančić.
- Tančić–Gordić–Tančić 2018: Dragan J. Tančić – Miodrag L. Gordić – Petar D. Tančić. “Determining the effectt of the refugee crisisi on the security levels of small states usoiing the dematel method“. *Baština*, br. 44. Leposavić: Institut za srpsku kulturu iz Priština.
- Watkins–Rueda–Rodriguez 2002: Susan Alice Watkins – Marisa Rueda – Marta Rodriguez. *Feminizam za početnike*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Fahreta F. BRAŠNJIĆ

Bojan N. ŠEVO

THE POSITION OF WOMAN IN SOCIETY THROUGH HISTORY

SUMMARY

“Women’s rights” have not achieved equality with the “human rights of men” yet, thus with the ones which men appropriate and apply on themselves. Women are underpaid for the job which they do in relations to men, they are often victims of maltreatment, and they get work in a more difficult manner. Today, women should struggle for their rights and equality with men throughout the world. Women, and some of them with male allies, hundreds years back literally gave their lives for female right to education, vote and other rights we were enjoying today. They are those to whom we should be grateful that we could deal with politics, vote and to be voted. We are due equal and greater rights and freedoms to the upcoming generations of girls and boys.

Nevertheless, patriarchal society which still rules in the Balkans and at other geographic, social, political and religious areas, does not allow women to “raise their heads” out of these elementary issues and overtake their part of responsibility in social, political and other ways of life, and especially to new current of politically aware women to overtake a concrete public political and other position. On the contrary, the whole potential of public activity is directed toward men and women are to be positioned three or more steps behind social processes and especially the ones of political leaders, for example on elections posters and other.

The above mentioned conclusions in accordance with methodological standards are subjected and verifiable, that is, verification of knowledge on the subject of this paper is undisputed, or in other words, “the feature of verification of scientific knowledge means the possibility of interpersonal verification in some conditions, the existence of appropriate arguments and procedure” (Gordić–Termiz–Tančić 2016: 17).

Key word: Woman, woman’s position, the Balkans, feminism, feministic orientations.